

בדין ר' חייא קמייתא ומסתעף

בדין הודאת עדים במקצת

איתא בבא מציעא דף ג. דינו של ר' חייא קמייתא שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים מקל וחומר. גדר הדין הוא שהתובע אומר מנה לי בידך והנתבע אומר שלא חייב כלום והעדים מעדים שחייב לו חמישים, ההלכה היא שהנתבע חייב חמישים וישבע על השאר שבועה דאורייתא. הגמ' בדף ג. טוענת שיש קל וחומר להרחיב את הדין ממודה במקצת למקרה של העדאת עדים שהוא הוא המקרה של ר' חייא קמייתא. הגמ' שואלת מאי שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים, כלומר למה היינו מצמצמים את השבועה דאורייתא אך ורק למודה במקצת ולא להרחיבו למקרה של העדאת עדים. על פי סברא העדאת עדים היא יותר חזקה ממודה במקצת, וא"כ למה צריכים קל וחומר כדי להרחיב את חיוב השבועה דאורייתא, הרי האמור להיות פשוט. זו היא קושיית הגמ' שם.

והנה הנחלת דוד שואל, הייתי מצמצם את הדין הזה למודה במקצת כי יש גזרת הכתוב של "כי הוא זה" המחייבת שבועה דאורייתא במקרה של מודה במקצת, ועל כן, אין לך בו אלא חדושו, ואין להרחיב את הדין להעדאת עדים מסברא. וא"כ צ"ע מה היא קושיית הגמ' שם דלמה צריכים קל וחומר, דודאי צריכים קל וחומר כדי להרחיב את השבועה להעדאת עדים, דאילולי הק"ו היינו מגבילים את השבועה למקרה של הגזה"כ שהוא המקרה של מודה במקצת. הנחלת דוד תירץ שיש מושג של רגלים לדבר במודה במקצת שבגלל המקצת ההודאה, המודה נותן חשיבות לטענת התובע וממילא צריך שבועה דאורייתא. והוא הדין בהעדאת עדים, דהעדים מהווים רגלים לדבר לטענת התובע וממילא צריך הנתבע שבועה דאורייתא לפטור את עצמו. ומוכן לפי"ז שאלת הגמ' למה צריך קל וחומר כדי להרחיב את זה, מכיון שהסברא של רגלים לדבר שייך לשני המקרים. גישה זו של נחלת דוד דומה מאד לשיטת הריטב"א בדף ג. שדווקא מודה במקצת חייב שבועה ולא כופר הכל שדווקא במודה במקצת יש רגלים לדבר, היינו שנתברר מטענת הנתבע שמקצת טענת התובע היא אמת, ולכן יש רגלים לדבר שכל התביעה היא אמת וממילא צריכים שבועה

דאורייתא. אבל כופר הכל, דאין רגלים לטענת התובע כלל, פטור משבועה דאורייתא.

הקהילות יעקב פירש שהמודה במקצת חייב שבועה דאורייתא לא משום שיש רגלים לטענת התובע, אלא משום עצם הודאת הנתבע. וא"כ בהעדאת עדים שאין הודאה כלל, מה ראה הגמ' להרחיב דין שבועה דאורייתא למקרה של העדת עדים. הקהילות יעקב מתרץ שקושית הגמ' היא כמו הפשט של תוס' ההרא"ש, שלמה הגמ' מנסחת את הסברא בלשון שלילי שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים היה לה להגמ' לנסחו בלשון חיובי שגדולה העדאת עדים מהודאת פיו, וזו היא קושית הגמ'. וזה מצביע לכך שיש סברא לטעון שהודאת פיו היא יותר סיבה לחייב מהעדאת עדים.

מקור הדין

במסקנת הגמ' בדף ד. יוצא שהמקור לדינו של ר' חייא קמייתא בהעדאת עדים הוא הצד השוה. לפי רש"י בדף ד. בד"ה פיו הצד השוה הוא מפיו שהוא מודה במקצת ועד אחד שהוא עד אחד המחייב שבועה. לפי הרמב"ן בדף ד. בד"ה ה"ג והרשב"א בדף ג: בד"ה ה"ג שהביאו גירסא בספרים הישנים מה לעד אחד שכן שבועה גוררת שבועה הלימוד הוא במה הצד מפיו שהוא מודה במקצת וגלגול שבועה של עד אחד. לפי רש"י דברי רב פפא בדף ד. שרצה ללמוד מגלגול שבועה נדחו לגמרי שאין ללמוד מזה ששבועה גוררת שבועה להעדאת עדים אפילו במה הצד. לפי הרשב"א ורמב"ן יוצא להיפך, שמעיקר השבועה של עד אחד אי אפשר ללמוד כלל ואפילו במה הצד משום ששבועת עד אחד אינה דומה לשבועת מודה במקצת ושבועה של העדאת עדים, שהרי בעד אחד על מה שהעד מעיד הוא נשבע, משא"כ במודה במקצת ובהעדאת עדים שעל מה שהוא כפר הוא נשבע.

נפקא מינות מן המקור

השער המשפט בסימן פח בס"ק א כותב שיש דין במודה במקצת שאינו חייב להשבע עד שיוודה לפחות בפרוטה ותהיה הכפירה כשיעור לפחות שתי מעין כסף, וממילא התביעה צריכה להיות לפחות שתי ועוד משהו. ומחדש השער המשפט שכמו שבמודה במקצת צריכים שתי כסף ושוה פרוטה, כן לגבי העדאת עדים צריכים שתי כסף ושוה פרוטה, כי המקור להעדאת עדים הוא הצד השוה בין עד אחד ומודה במקצת, ועיקר

המקור הוא מודה במקצת ועד אחד הוא רק טפל. כי בשבועת עד אחד אין דין שתי כסף וזה מפורש במחבר בסימן פח' בסעיף ד' בחשן משפט. השער משפט לומד ומדמה לרא"ש בבבא קמא בפרק א בסימן א שאומר שהגמ' בדרך ו. בבבא קמא שמי שהניח אבנו וסכינו ומשאו בראש הגג ונפלו ברוח מצויה והזיקו אחר נפילתם למדנו חיוב תשלומי נזיקין מבור ואש ואומר הרא"ש שאף לבור ואש יש קולות ודברים מסוימים שהם פטורים שעל הבור פטור אם הוזקו בו כלים ועל האש פטור אם הזיקה דברים טמונים אין אומרים באבנו וסכינו ומשאו יהיו את הקלות של שניהם משום שבעצם אבנו וסכינו ומשאו לאחר שנפלו דומים לגמרי לבור, אלא שיש פירכא לבור דאין כח אחר מעורב בו, ולכן הוצרכו להוכיח מאש, אכן מכל מקום בסופו של דבר עיקר הלימוד הוא מבור וכל דיני בור יש להם והמקור הטפל הוא אש. וכמו כן בסוגיין גבי העדאת עדים, העיקר המקור הוא פיו שהוא מודה במקצת דאית לו דין שתי כסף ושוה פרוטה וממילא דורשים אותו דין לגבי העדאת עדים ועד אחד שהוא המקור הטפל.

השער המשפט מביא שבשערי שבועות סוף שער ו איתא שבשבועה המחויבת על שני עדים אין שיעור כפירה של שתי כסף, והשער המשפט כותב שדברי השערי שבועות תמוהים מאד, דהשער המשפט לומד שעיקר הלימוד הוא מפיו במודה במקצת כנ"ל שצריך שתי כסף. ונראה שאפשר להציע שהשערי שבועות לומד שלהצד השוה יש שני מקורות שהן שווים, שלשניהם אין דין שתי כסף, ורק לדין מודה במקצת ולא לעד אחד, וא"כ אי אפשר להוכיח שיש להעדאת עדים שתי כסף, דבהצד השוה שני המקורות הם באותו רמה. אכן השער המשפט לומד שעיקר המקור הוא מודה במקצת, ועד אחד הוא מקור טפל.

אפשר להציע עוד נפקא מינה בין השער המשפט והשערי שבועות: מהו הדין בהעדאת עדים, האם צריך התובע לתבוע בטענת ברי או לא. לגבי מודה במקצת התובע ודאי צריך להיות ברי, ולגבי עד אחד נחלקו הראשונים. רבינו אפרים והר"י מיג"ש סוברים שאין שבועת עד אחד אלא בטענת ברי. אכן דעת הר"ף והר"ן היא דאפילו טענת שמא מחייבת שבועה. אז אפשר לומר שלפי השער המשפט שעיקר המקור הוא פיו ודאי צריך התובע להיות ברי אז גם בהעדאת עדים התובע צריך להיות ברי. אכן אם הפשט בהצד השוה הוא שפיו ועד אחד הם מקורות שווים וגם סובר כמו הראשונים שבעד אחד התובע אינו צריך להיות ברי אז אולי בהעדאת עדים התובע אינו צריך להיות ברי, כי כדי להצריך טענת ברי לתובע

בהעדאת עדים צריכים שני המקורות להחזיק את הדין שהתובע חייב להיות ברי.

דרך ללמוד את המה הצד

הבית הלוי בחלק ג סימן לח אות ב עוסק בנידון דומה. לפי הרבה ראשונים אין דין מתוך שאינו יכול לישבע משלם בגלגול שבועה כאשר הנתבע טוען בשבועה המתגלגלת שאינו יודע. ועיין בחשן משפט סימן עה סעיף טו שהביא ב' דעות בזה. הבית הלוי שואל שלפי הרמב"ן והרשב"א אנו לומדים את הדין של העדאת העדים מפיו וגלגול שבועה דעד אחד, וא"כ לכאורה גם בהעדאת עדים לא יהיה דין מתוך שאינו יכול לישבע משלם, וזה לא יתכן כי לא יהיה הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים. ואי נאמר שבהעדאת עדים אין דין מתוך, על כרחך גם בכל דין מודה במקצת אין דין מתוך, וזה וודאי אינו, כי לא יהיה היכי תמצא לדין מתוך חוץ מעד אחד, וזה תמוה כי לכאורה הדין של מתוך שייך בכל שבועת הדיינים ולא רק בעד אחד. הבית הלוי מתרץ שלפי כללי הלימוד של המה-הצד, כיון שבפיו קיים הדין של מתוך אז גם בדבר הנלמד מפיו וגלגול יהיה דין מתוך. ועל כן בהעדאת עדים יש דין מתוך. וא"כ עוד פעם רואים שעיקר המקור הוא פיו, וגלגול שבועה דעד אחד הוא רק מקור טפלי. אפשר לומר אחרת ולתרץ שכמו שאמרנו להסביר את שיטת השערי שבועות שהוא לומד שהמקורות שווים כך אפשר לתרץ את הקושית הבית הלוי ולומר שאי אפשר ללמד מתוך שאינו יכול לישבע משלם להעדאת עדים כי שני המקורות אין להם דין זה, רק לפיו יש דין מתוך. ולפי הרבה ראשונים אין דין מתוך בגלגול אז אי-אפשר ליישם מתוך שאינו יכול לישבע משלם להעדאת עדים, כי המקורות שווים, אין מקור שהוא עיקרי ומקור שהוא טפלי.

תוס' בדף ד.

הגמ' אומרת בדף ד. שלא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שעל ידי טענה של התובע וכפירה של הנתבע הן באין לבית דין, ונשבע הנתבע על הכפירה, אף אני אביא העדאת עדים שעל ידי טענה של התובע וכפירה של הנתבע הם באין לבית דין ונשבע. תוס' בדף ד. בד"ה הצד השוה שואלים כופר הכל יוכיח שעל ידי טענה וכפירה פטור. הגליון הש"ס על האתר מציין תשובות הפנים מאירות חלק ב סימן קסט שהוא שואל על קושית התוס' שלפי הגמ' בחולין בדף קטו: שכל מה הצד בעלמא לא פרכינן שהגמ'

לומדת שם איסור הנאה בבשר בחלב במה הצד מערלה וחמץ בפסח מה הם אסורים באכילה ובהנאה אף בשר בחלב שאסור באכילה יהיה אסור בהנאה. והגמ' מקשה בחולין על זה שנבלה תוכיח שהיא אסורה באכילה ועם כל זה מותרת בהנאה, והגמ' מתרצת שאין עושים פירכא על מה הצד אלא מגופו, אך לא ממקום אחר, כלומר שאם יש חומרא אצל ערלה וחמץ בפסח שלא נמצא בבשר בחלב אז פורכים, כי זה מגופו, אך מה שמוציאים במקום אחר שאין דין איסור הנאה אין זו פירכא. אז מהו הפשט בתוס' ששואלים מדין שבחוץ על מה הצד של פיו ועד אחד?

תירוצים לקושית הפנים מאירות

הספר במידות אהרן מסביר, בפרק ד חלק ט לימוד ד, שאפשר לעשות פירכא מבחוץ כאשר הצד השווה במקום אחד גורם חיוב ובמקום אחר גורם פטור. וא"כ כוונת התוס' היא להקשות בכופר הכל שהטענה והכפירה הן הסבה להסיר ממנו חיוב השבועה. אין כוונתם להקשות שמצאנו בכופר הכל שהטענה והכפירה אינן גורמות חיוב שבועה, שהרי לא מקשים מבחוץ כאשר מוצאים במקום אחר שיש בו אותו צד השווה דעם כל זה לא נוהג הדין שבאים ללמוד, דזה לא הוה פירכא כי הוא מבחוץ.

הנודע ביהודה במהדורא תנינא באו"ח בסימן פט אות ב כותב שהמהלך של המידות אהרן הוא מתוק מדבש אבל הוא לא הפשט בתוס'. והסיבה לכך היא שטעם הפטור בכופר הכל לפי הבנת המידות אהרן בדברי תוס' הוא משום שאין אדם מעי"פ לכפור הכל, והטענה והכפירה הן הסבות להסיר את חיוב השבועה. הראשונים כבר דחו שיטה זו מסברא למה כופר הכל פטור בשבועה. תוס' בדף ג. בד"ה מפני דחה את השיטה הזו.

אז הנודע ביהודה מסביר מהלך שונה בדברי תוס'. הוא כותב שיש שני סוגי פרכות. סוג אחד הוא היכא שאנו מוצאים במקום אחר שיש אותו צד השווה ועדיין יש גזרת הכתוב שלא נוהג בו את הדין שבאים ללמוד. פירכא כזו לא עושים במה הצד שאולי יש גזרת הכתוב שמה ויש איזה סיבה וטעם שמחמתו אמרה התורה כן. והסוג השני של פירכא הוא שבמקום אחר שמוצאים בו אותו הצד השווה אין שום גזרת הכתוב שלא יהיה בו אותו הדין שרוצים ללמוד, רק מפורסם אצל חכמי המשנה והגמרא שהדין ההוא לא נוהג שם, ובאופן זה ודאי עושים פירכא כי אם באמת הצד השווה הזה היה גורם את הדין אז למה לא גרם אותו הדין גם במקום הנוסף. ולפי זה מיושבים דברי התוספות, כי לפי תוס' בדף ד. זה שכופר הכל פטור משבועה אינו מפורש בתורה וממילא אפשר לעשות פירכא.

סתירה בין תוס' בדף ג. ובין תוס' לדף ד.

יש שתי סתירות בין תוס' בדף ד. לתוס' בדף ג., אחת, שתוס' בדף ג. אומרים שהמקור לכופר הכל הוא כי הוא זה וזהו גזרת הכתוב, ותוס' בדף ד., כפי שהנודע ביהודה מסביר אותו, אומרים שהמקור לטעם שהוא פטור אינו מפורש בתורה. הסתירה השנית היא שתוס' בדף ד. מתרצים את הקושיא מכופר הכל ואומרים שהפשט בהצד השה הוא שיש טענה חשובה דכשמודה במקצת או עד מכחישו נראה דמשקר ולכן יש שבועה, אך בכופר הכל הנתבע כופר את כל התביעה, וממילא עצם התביעה אינה חשוב בכלל, ועל כן הוא פטור משבועה. יוצא מתוס' בדף ד. שגם לגבי עד אחד שמחייב שבועה התובע צריך להיות ברי כדי שטענתו תהיה טענה חשובה, ואם התובע טוען שמא אז העד אחד אינו מחייב שבועה. וזה סותר תוס' בדף ג. שסובר שהעד אחד יכול לחייב שבועה אפילו כאשר התובע הוא שמא. אז יוצא שיש סתירה בין שתי התוספות בשתי נקודות.

גדר דין עד אחד מחייב שבועה

כתב החידושי הר"ן בד"ה מה שלפי גירסת רש"י שגורס בהצד השה של ר' חייא קמייתא בפיו ועד אחד שעל ידי טענה וכפירה הן באין הרשב"א בקידושין בדף כח. בד"ה אשכתן כותב שאין עד אחד מחייב שבועה אלא אם כן בא התובע בטענת ברי, וכמו שאמרו שעל ידי טענה הן באין, משמע שכמו שצריך טענת ברי בשבועת מודה במקצת כן צריך טענת ברי בהעדאת עד אחד. והראיה שייכת גם לפי הגירסא שלומדים צד השה מגלגול שבועה של עד אחד ומודה במקצת כי זה הגירסא של הרשב"א והרמב"ן שאמרנו בדף ג., אך החידושי הר"ן דוחה את הראיה והוא סובר שבין טענת ברי ובין טענת שמא שתיהן נקראות טענה, אז אין ראיה שהתובע צריך להיות ברי בדין של עד אחד מחייב שבועה.

שבועת עד אחד: האם התובע צריך להיות ברי או לא

הרמב"ן בשבועות בדף מ. בד"ה אבל מביא דעת רבינו אפרים והר"י מיג"ש שסוברים שאעד אחד אינו מחייב שבועה אלא כשהתובע טוען בטענת ברי. אך הר"ן והר"י סוברים שהעד אחד מחייב שבועה אפילו אם התובע טוען שמא, וזהו תוס' אצלנו בדף ג. ותוס' בכתובות בדף יח. ד"ה מפני וזהו ג"כ שיטת הכסף משנה בפרק ג מהלכות טוען ונטען הלכה ו בדעת הרמב"ם, דאפילו כשהתובע טוען שמא מ"מ העד אחד מחייב

שבועה. ובביאור מחלוקתם אפשר לומר שהעד פועל בפני עצמו ועדותו הוה עדות גמורה, דלגבי שבועה נאמן העד לגמרי על המעשה או דהוה שהעד אחד מסייע ומחזק את הטענה של התובע והוא לא פועל בפני עצמו ורק מסייע לתובע. אז אפשר לומר שהר"ן והרי"ף סוברים שהעד אחד מעיד על המעשה וממילא התובע אינו צריך להיות ברי. אך רבינו אפרים והר"י מיג"ש סוברים שהעד אחד מסייע לטענת התובע, וזה רק כאשר התובע הוא ברי. אך אם התובע הוא שמא אז אין דין עד אחד מחייב שבועה כי העד אחד לא מסייע אדם שהוא לא ברי.

דין שבועת העדות בעד אחד

עוד נפקא מינה שאפשר להביא הוא, האם יש דין שבועת העדות בעד אחד. האמרי בינה בעדות בסימן ח מביא בשם התומים דאף בעד אחד איכא דין שבועת העדות, והאמרי בינה סובר שזהו גם כן דעת הרמב"ם. אבל הכסף משנה בפרק א מהלכות עדות סובר שדעת הרמב"ם היא שבעד אחד ליכא חיוב. ואפשר להסביר שבעד אחד הוא מעיד על כל המעשה, וממילא יש דין שבועת העדות, אבל אם עד אחד הוה רק סיוע לתובע אז לכאורה לא אמור להיות דין שבועת העדות בעדות עד אחד.

נפקא מינה אחרונה היא שהמחבר פוסק בסימן עא סעיף א בחושן משפט שבהתנה המלוה עם הלוח שיהיה נאמן בכל עת שיאמר שלא פרעו הרי זה נוטל בלא שבועה אף על פי שהלוה טוען שהוא פרע, אבל אם הלוה מביא עדים שפרעו אינו נוטל כלום. הסמ"ע בס"ק ג כותב שדווקא שני עדים נאמנים אבל עד אחד שאומר שפרעו לא מהני נגד נאמנות סתם כמו הרא"ש ולא כהראב"ד. הש"ך בס"ק ב כותב דאם יש עד אחד שמעיד שפרע, הרא"ש סובר דנוטל בלא שבועה והראב"ד והרמב"ן סוברים דצריך שבועה. במה נחלקו, אפשר לומר שהרא"ש סובר שכח העד אחד שמעיד שפרעו הוא בזה שהוא מסייע לטענת הנתבע, וא"כ אין לו נאמנות נגד התנאי שהתנה המלוה, שהמלוה נאמן כל הזמן נגד טענת הלוח, וזהו סברת הרא"ש שהמלוה נוטל בלא שבועה. אך הראב"ד והרמב"ן סוברים שעד אחד נאמן על המעשה כשני עדים אלא דבעד אחד יש לנתבע זכות להכחישו בשבועה, אז באמת עד אחד נאמן כשנים, וזה מתגבר על התנאי של המלוה שהוא נאמן כל הזמן, וממילא אם המלוה רוצה לגבות הוא צריך שבועה כדי לגבות. וזה הוא שיטת הראב"ד והרמב"ן.